

SUNNIYLIK YO'NALISHIDA IYMON MASALASIGA OID BAHSLAR

Mannobova Gulzoda Ravshanbek qizi

Farg'ona viloyati Quva tumani

64-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi

91 134 25 14 Mannobovaguli@gmail.com

Annotatsiya: *Ushbu maqolada sunniylikda vujudga kelga iymon masalasidagi bahs mavzular yoritilgan hamda turli olimlarning kalom ilmi nuqtai nazaridan bergan iymon masalasidagi fikr mulohazalari tadqiq etilgan.*

DEBATES ON THE ISSUE OF FAITH IN THE DIRECTION OF SUNNISM

Abstract: *In this article, the debate on the issue of faith in Sunni Islam is highlighted, and the opinions of various scholars on the issue of faith from the perspective of the science of the word are researched.*

ДЕБАТЫ ПО ВОПРОСУ ВЕРЫ В НАПРАВЛЕНИИ СУННИЗМА

Абстрактный: *В данной статье освещается дискуссия по вопросу веры в суннитском исламе, а также исследуются мнения различных ученых по вопросу веры с позиции науки о слове.*

Iymonning mohiyati azaldan olam va odamzotning kelib chiqishi, odamning olamdagi o'rni qanday, inson umrining ma'nosi nimada, zoti bashar nimaga da'vat etilgan, u nimalarga qodiru, nimalarga noqodir singari muammolarni tashkil etib keladi.

Hamma dinlarda iymonga alohida e'tibor beriladi. Iymon barcha dinlarning ustuni sanaladi. Iymonning diniy talqini ham inson faoliyatini oqilona boshqarish, jamiyat hayotida tinchlik, adolat, insonparvarlik, halollik singari fazilatlarini shakllantirishga qaratilgan. Chunonchi, zardushtiylik iymoni uch tayanchga: niyat-fikrning sofligiga, so'zning sobitligiga, amallarning insoniyligiga suyanadi.[1.320 Iymonli kishi o'g'rilik va talonchilikdan, o'zgalarning mol-mulkiga ko'z olaytirishdan, bironing haqqiga hiyonat qilishdan, boshqacha aytganda, o'zligiga, ya'ni o'z iymoniga xilof, zid ish qilishdan o'zini tiya biladigan komil insondir. Iymonli odamga yuqorida qayd etilgan hodisalarni qilma, gunoh bo'ladi deb targ'ib qilishning hojati yo'q.

Bundan 1400 yil muqaddam Allohning irodasi bilan Muhammad alayhissalom faoliyatlari tufayli bunyodga kelgan islom ta'limotiga ko'ra, islomiy iymon mohiyatini Qur'oni karimning quyidagi surasi ochib beradi: "Chin ko'nglim bilan iymon keltirdim: Allohi taologa va uning farishtalariga va uning kitoblariga va uning payg'ambarlariga ham bu dunyo yo'q bo'lib oxirat kuni bo'lmog'iga va qadarga, ya'ni yaxshi va yomon ishlar har qaysisi Allohi

taolodan bo'lmog'iga va o'lgandan so'ng qabrdan tirilib va bularning hammasi haqiqat ekaniga. Dilim bilan guvohlik berurman, albatta Allohdan o'zga ma'bud yo'qdir. Yana guvohlik beraman, albatta Muhammad Allohi taoloning bandasi va barcha bandalariga din ahkomlarini o'rgatmoq uchun yuborilgan payg'ambaridur".⁵²

Bizningcha, iymonli odamlarning belgilari quyidagicha tavsiflanadi. Ular mo'min, royish, yuvosh, itoatkor, quruq so'zlik (mahmadonalik)dan qochuvchi, poklikka intiluvchi, shartnomalariga rioya etuvchi, itoatga amal qiluvchilardir.

Hozirgi kunda yer yuzida diniy iymonning bir qancha turlari bo'lib, jahon ahllari aro keng tarqalgani to'rttadir: islomiy iymon, buddaviy iymon, iudaviy iymon, isoviy iymon.[1.320]

Husayn Voiz Koshifiyning ko'rsatishicha, iymonga zamin bo'ladigan asosiy islomiy jihatlar quyidagilardir:

- 1.Olamni, insonni yaratuvchi zot Allohga ishonish;
- 2.Barcha insonlarni Haq yo'liga da'vat qiluvchi payg'ambarlarga ishonish; 3.Allohning farishtalariga ishonish;
- 4.Payg'ambarlarga yuborilgan muqaddas kitoblarga ishonish;
- 5.Qiyomat kuni qayta tirilishga ishonish;
- 6.Oxiratda bu dunyodagi yaxshi, yomon ishlariga javob berish zarurligiga ishonish;
- 7.Taqdirga ishonish va Alloh nasib etgan rizq-ro'zga, ne'matlarga, mashaqqatlarga rozilik bildirish.[3.296]

Yuqoridagi fikrlarda islomiy iymonlilikning mezonlari o'z ifodasini topgan. Bular iymonlilikka asos bo'ladigan ma'naviy omillar sanaladi. Diniy iymon yo'nalishlari xilma-xil bo'lgan holda mazmunan oliy bir ibtidoaga ishonch ruhining qalbdan qaror topishidan kelib chiqib dunyoni anglashdir. Ya'ni bu iymon turlari mazmun jihatdan farqlansa-da, ammo mohiyatan birdir. U ham bo'lsa, biron-bir narsa va g'oyani benihoya sharifu muqaddas, azizu mukarram bilib, kundalik faoliyat va hulq-atvorda ana shu e'tiqoddan kelib chiqib, hatti-harakat qilishdan iboratdir. Binobarin, jamiki iymon turi kishi amaliy faoliyati va hulq-atvori dasturi sifatida namoyon bo'ladi.

Abu Homid Muhammad G'azzoliyning ko'rsatishicha, iymon "...payg'ambarlar keltirgan hukmlarni til bilan aytib, dil bilan tasdiqlab, a'zolari bilan amal qilmoqlikdan iborat... Ammo iymon bilan jannatga erishgunicha banda ro'parasida qanchadan-qancha baland, mashaqqatli dovonlar bor. Ushbu dovonlardan oshib o'tmay Alloh va'da qilgan jannatga tushmoq dushvor. O'sha dovonlarning eng avvali va eng xatarlisi "Iymon tog'i"dir. Chunki, har bir banda umri poyoniga iymonni shayton dastidan salomat yetkaza olurmi yo yo'q, hamma gap ana shunda" [4.8] Moturidiya ta'limotini ulamolarining ko'pchiligi Moturidiy boshchiligida iymon faqat qalb bilan tasdiqlashdir, degan fikrga ittifoq qilishgan, ba'zilar esa iymon qalb bilan tasdiqlab, til bilaniqror bo'lishdir, - deyishgan. Ushbu so'zlarni to'g'riligiga quyidagilar dalil qilib keltiriladi:

⁵² Куръони Карим. Таржима ва изоҳлар муаллифи Абдулазиз Мансур. Масъул муҳаррир: Ҳамидулла Кароматов. – Т.: Тошкент Ислон университети нашриёти, 2001. 5-сура, 3-оят.

1) Iymon lugʻatda tasdiqdir. U oʻzining ushbu lugʻaviy maʼnosida qolgan boshqa maʼnoga koʻchmagan. Ular bu fikrlarga Alloh taoloning quyidagi soʻzlarini dalil qilib keltirganlar: (Rost gapirsak ham, (baribir) siz bizga ishonuvchi emassiz)⁵³. Abul

Muʼin an-Nasafiy ham yuqoridagi fikrlarni tasdiqlaydi. Jumladan, bu haqda oʻz asarida quyidagilarni aytadi: iymon tilshunoslar nazdida, tasdiqlashdan boshqa maʼnoda emas. Kim bu soʻzni tasdiqlashdan boshqa maʼnoda ishlatsa lugʻatdagi bir maʼnodagi tushunarli ismni tushunarsiz shaklga solgan boʻladi. Bordi-yu bu shaklda ishlatish oʻrinli boʻlganida edi tilga oid har bir qismda shu taqlid foydalanish mumkin boʻlardi. Bu hol esa oʻz navbatida tildagi behudalikka, lugʻatni toʻsilishiga olib keladi.[6.890]

Baʼzi olimlar yuqoridagi qarashlarga qarshi oʻlaroq quyidagilarni keltiradilar:

1) Ularga shunday deb aytiladi: “Qurʻon va hadisdagi lafzlarning tafsiri va ularda nima iroda qilinganligi paygʻambarimiz (s.a.v.) tomonidan bayon qilingan boʻlsa, lugʻat ahli va boshqalarni soʻzlari bilan dalil keltirishga hojat qolmaydi.” Shuning uchun ham, faqihlar aytishganki qismlar uchta: Birinchisi: chegarasi shariat bilan belgilangan, namoz, zakot singari qismlar; ikkinchisi: Quyosh, oy kabi chegarasi lugʻat bilan belgilangan qismlar; uchinchisi: urf, odat bilan belgilangan ismlar; Misol: (ular bilan totuv turmush kechiringlar)⁵⁴

Namoz, zakot, roʻza, haj va boshqa narsalar haqida paygʻambarimiz ulardan nima iroda qilinganligini bayon qilib qoʻyganlar. Agar kimki Nabiy (s.a.v.)ning bayon qilganlarini boshqacha qilib bayon qilsa, uning soʻzlari qabul qilinmaydi.[7.584]

2) Kufri iymonning ziddir. Kufri yolgʻonga chiqarish va yuz burishdir. Bu ikkisi qalbda boʻladi. Iymon bilan kufri bir-biriga ziddligi ham shundadir. Nasafiy ham mazkur fikrlarni tasdiqlab shunday dedi: Alloh taolo kufri iymonni muqobiliga qoʻydi. Bunga dalil sifatida “Baqara” surasi, 256-oyatini keltiradi .(Bas, kim shayton (yoxud butlar)ni inkor etib, Allohga iymon keltirsa[6.890] Salafiylar esa bunga raddiya berib, iymon bilan tasdiqlash soʻzlarining sinonimligi haqidagi yuqoridagi fikrlarni notoʻgʻri deb biladilar. Ularning fikriga koʻra, agar biror kishi xabar keltirsa, u xabar rost boʻlsa xabarni tasdiqlayman deydi. U xabarga iymon keltiraman demaydi. Soʻzlarini isbotlash maqsadida Qurʻoni Karimdagi (Bas, Lut unga iymon keltirdi) “Ankabut” surasi 26-oyatni keltiradi.[9.584]

Iymon lafzi faqatgina ayb haqidagi xabar yuzasidan ishlatiladi. Bir kishi quyosh chiqdi desa, xabar rost boʻlsa, tasdiqlaymiz - deymiz, biroq iymon keltirdik deb aytmaymiz. Moturidiyning taʼlimotiga koʻra, Alloh taolo iymon bilan amallarni orasini ajratib qoʻydi. Koʻpgina oyatlarda amal iymonga atf qilingan (yaʼni, bogʻlovchi yordamida bogʻlanib kelgan). Atf - esa bir-biriga oʻxshamaslikni taqazo qiladi. Alloh taolo moʻminlarga amalni farz qilishdan ilgari iymon keltirganlar deb xitob qilgan. Shuning oʻzi amalni iymonga kirmasligiga dalil boʻladi. Nasafiy bu haqda: Alloh taolo iymon va barcha

⁵³ Куръони Карим. Таржима ва изоҳлар муаллифи Абдулазиз Мансур. Масъул муҳаррир: Ҳамидулла Кароматов. – Т.: Тошкент Ислам университети нашриёти, 2001. 12-сура, 17-оят.

⁵⁴ Куръони Карим. Таржима ва изоҳлар муаллифи Абдулазиз Мансур. Масъул муҳаррир: Ҳамидулла Кароматов. – Т.: Тошкент Ислам университети нашриёти, 2001. 4-сура, 19-оят.

ibodatlarini qayd qilgan qismlar bilan ajratib qo'ydi. Misol qilib Qur'oni Karimdagi (Allohning masjidlarini faqat Allohga va oxirat kuniga iymon keltirgan, namozni mukammal qilgan, zakot bergan, faqat Allohdingina qo'rqanlar obod qilurlar, deb dalil sifatida oyatni keltiradilar. Yana shuningdek, (albatta, iymon keltirib, ezgu ishlarni qilgan va parvardigorlari (toati)ga bo'ysunganlar, ana o'shalar jannat ahlidandirlar, ular u yerda mangudirlar)⁵⁵ qilib keltiradi. Shuningdek, Alloh taolo biror narsaga buyruq berib, agar mo'min bo'lsangizlar, - deya xitob qilishi ham mazkur fikrni tasdig'i bo'ladi. Yana Alloh taolo Ey mo'minlar, - deb xitob qilishi so'ngra, amallarga buyurishi, iymon amallar bilan bo'ladi, degan fikrni bekor qiladi. Misol sifatida Alloh taoloning (Ey iymon keltirganlar, taqvoli bo'lishingiz uchun sizlardan oldingi(ummat)larga farz qilingani kabi sizlarga ham ro'za farz qilindi), - degan oyatini keltirishimiz mumkin. Alloh taolo kufr haqida shunday dedi: (kufrdan kofir bo'lganlarga ayting, agar (kufrdan) to'xtasalar, o'tmish gunohlari kechirilur)⁵⁶ kufrdan to'xtashlik iymon vositasida vujudga keladi. Agar amallarni barchasi iymon bo'lganda edi, kufrdan to'xtagan kishi barcha toatlarni qilmaguncha to'xtaguvchi bo'lmas edi. Alloh taolo iymonni solih amallarni bajarishlik uchun quyidagi oyat bilan shart qilib qo'ydi. (Bas, kim mo'min bo'lgan hoida yaxshi amallardan qilsa uning say'i-harakati zoe bo'lmas. Biz uni yozib olguvchimiz. Agar iymon barcha ezgu va yaxshi amallarni ismi bo'lganida edi, o'sha narsalarni sharti bo'lardi va omillar bo'lmasa mazkur narsalar yuzaga kelishi kerak emas edi. Bu masala yuzasidan ko'plab dalillarni cho'zilib ketishdan himoyalash maqsadida zikr etmaymiz.[8.890]

Tahoviyning zikr qilishicha, maslakdoshlarining ko'pchiligi iymon til bilan iqror bo'lish va qalb bilan tasdiqlashdir - degan fikrdalar. Yana shuningdek, til bilan iqror bo'lishlik asli bo'lmagan, orttirilgan rukndir, - degan qarash egalari ham mavjud bo'lib, bu fikrlar Abu Hanifa va Moturidiylardan rivoyat qilingan holda shu fikrni ilgari surishadi.[10.314] Amalni iymonga atf qilish bir - biriga o'xshamaslikni taqozo etishi haqidagi dalillarga qarshi tomon quyidagicha javob beradi: agar iymon amal bilan birga kelmasa, bu o'rinda amal tutish lozim bo'ladi. Chunki qalbdan iymonning borligini amallarsiz tasavvur qilib bo'lmaydi. Dalil qilib Qur'oni Karimdagi quyidagi oyat keltiriladi: (Haqiqiy mo'minlar, faqat Alloh va uning payg'ambariga iymon keltirib, so'ngra hech qanday shak-shubha qilmagan va mol-u jonlari bilan Alloh yo'lida kurashgan zotlardir)⁵⁷.

Shuningdek, payg'ambarimiz (s.a.v)ning: "zinokor mo'min bo'lgan hoida zino qilmaydi", yana shuningdek, "kim bizga xiyonat qilsa bizdan emas" kabi hadislarni dalil sifatida keltiradilar. Amalni iymonga atf qilinishi turli xillikni taqozo etmaydi, balki umumiylikdan xususiylikka, to'liqlikdan bir juz'ga atf qilishlikdir. Misol sifatida quyidagi oyat keltiriladi: (Besh vaqt farz (qilingan) namozlarni, xususan o'rta namozni saqlangiz (o'z vaqtida o'qingiz))⁵⁸

⁵⁵ Куръони Карим. Таржима ва изоҳлар муаллифи Абдулазиз Мансур. Масъул муҳаррир: Ҳамидулла Кароматов. – Т.: Тошкент Ислам университети нашриёти, 2001. 11-сура, 23-оят.

⁵⁶ Куръони Карим. Таржима ва изоҳлар муаллифи Абдулазиз Мансур. Масъул муҳаррир: Ҳамидулла Кароматов. – Т.: Тошкент Ислам университети нашриёти, 2001. 8-сура, 38-оят.

⁵⁷ Куръони Карим. Таржима ва изоҳлар муаллифи Абдулазиз Мансур. Масъул муҳаррир: Ҳамидулла Кароматов. – Т.: Тошкент Ислам университети нашриёти, 2001. 49-сура, 15-оят.

⁵⁸ Куръони Карим. Таржима ва изоҳлар муаллифи Абдулазиз Мансур. Масъул муҳаррир: Ҳамидулла Кароматов. – Т.: Тошкент Ислам университети нашриёти, 2001. 2-сура, 238-оят.

Salaflar iymonni e'tiqod so'z, amal va niyat ekanligiga ijmo' qilishgan. Imom Buxoriy dedilar: Men Hijoz, Makka, Madina, Kufa, Basra, Bag'dod, Shom, Misr va boshqa yerlik aholidan mingdan ortiq odam bilan uchrashdim, men ularni qariyb olti yildan beri taniyman ammo, ularning birortasini din so'z va boshqa amallardur - degan so'zga qarshi chiqqanlarini ko'rmaganman.[7.584] Imom Abdul Barr aytadi: fiqh va hadis ahli iymon so'z va amaldir. Niyatsiz amal yo'q - degan ijmo'ga kelishgan. Bu masala avvalgisi bilan uzviy bog'liqdir. Chunki moturidiya ta'limoti ulamolari iymon tasdiqdir, amallar iymonga kirmaydi, iymonda ko'payishi ham, kamayishi ham yo'q zeroki, tasdiqlash ziyoda yoki nuqsonga bo'lishi mumkin emas. Bizning hujjatimiz shuki, iymon tasdiqdan iborat ekan unda ziyoda va nuqsonga o'rin yo'q.

Shayx Muhammad Sodiq Muhammad bu haqda quyidagilar keltiradi: "Iymonning ziyoda va kam bo'lishi ko'pgina tortishuvlarga sabab bo'lgan masaladir. Lekin ahli sunna va jamoa ulamolari tortishuvlari mohiyatda emas, suratdadir. Ba'zilar to'g'ridan-to'g'ri: iymon ziyoda va nuqsonga bo'ladi, desalar boshqalar iymonning asli bir, ammo unga taalluqli ishlar va amallar ziyoda yoki kam bo'ladi deyдилar. Bu tortishuvlarga ularning iymonni turlicha ta'riflari sabab bo'lgan. Iymon tasdiq, iqror va amaldan iboratdir deganlar, iymon ziyoda va noqis bo'ladi deganlar. Iymon tasdiq va iqrordir deganlar, iymon ziyoda yoki noqis bo'lmaydi, lekin amal ziyoda va noqis bo'ladi, deganlar. Ikki taraf quyidagi oyatlarni o'z ta'riflariga binoan tafsir qilib, birlari zohiriy ma'noni olgan, bo'lsalar, ikkinchilari amalga ta'vil qiladi.

1. "Vaqtiki, ularga u zotning oyatlari tilovat qilinsa, iymonlarini ziyoda qilur". (Anfol surasi 2-oyat.)

2. "Alloh hidoyatga yurganlarning hidoyatini ziyoda qilur". (Maryam surasi 76-oyat.)

3. "Iymon keltirganlar iymoni ziyoda bo'lur". (Mudassir surasi 31-oyat.)

4. "Iymonlariga iymon ziyoda bo'lishi uchun". (Fath surasi, 4-oyat.)".[7.584]

Dunyoviy ishlarda zohirga binoan hukm chiqariladi. Ulamolimiz islom musulmonlar jamoasi haqidir, iymon Alloh taoloning haqidir, dedilar. Iymon qalbgaga bog'liq haqiqat bo'lib, uning haqiqatidan yolg'iz Alloh taoloning o'zidan boshqa birorta zot xabardor bo'la olmaydi. Bu Alloh taoloning o'ziga xos haqiqatdir. Iymon bo'yicha bahoni ham, mukofat yoki jazoni ham faqatgina Allohning taoloning o'zi beradi. Mo'min-musulmonlar esa, zohiriy alomatlariga qarab muomala qiladilar. Ularning odamlar ichidagi haqiqatni bilishga imkonlari yo'q va bu narsa ulardan talab qilingan ham emas.

Mo'minlik sifati bilan sifatlangan kishi uch bo'ladi: 1. Alloh taoloning dini islomni ado qiladi. 2. Islomni hammasini emas, balki ba'zisini ado qiladi. 3. Islomdan boshqa dini tanlaydi. Kimki birinchisini qilsa, u ana shu yo'lni tanlabdi. Kim ikkinchisini qilsa, u islomni din sifatida tanlabdi. Kim uchinchisini qilsa, mo'minlar hovlisidan jahannamga kirur. Ulamolalar Islom bu iymonmi yoki undan boshqa narsami, degan masalada ixtilofga borishdi. Oldilariga qo'yilgan savol agarchi islom iymondan boshqa narsa bo'lsa uni bog'lovchisi yoki undan uzib qo'yishni shart etuvchi omil bormi? Ba'zilar har ikkalasi bir narsadir desalar, ba'zilar esa bu ikki tushuncha o'zaro bir-biriga bo'linmaydi, - dedilar. Uchinchi qarash vakillari esa har ikkalasi ikki xil tushuncha bo'lishiga qaramay, biri ikkinchisiga bog'liqdir,

dedilar.[11.154] Biz mazkur uch xil qarashning xulosalarning birinchisi lugʻat taqazosi bois vujudga kelgan boʻlsa, ikkinchi xulosaning sababi shariat nazarda tutilgan omildir va nihoyat oxirgi qarashga toʻxtalsak, har ikki tushunchani dunyo va oxiratdagi xukmi yuzasidan aytilgan, deb aytamiz.

Islom va iymon bir maʼnoni ifoda etishiga qarshi chiqqan baʼzi olimlar Moturidiyning fikrlariga quyidagicha raddiyalar beradilar: “Moturidiya taʼlimoti ulamolarining keltirgan samiʼ dalillari oʻzlariga qarshi dalillardir. Xususan, “Oli-Imron” 85 va “Moida” 3-oyatlari boʻlib, zero, ushbu oyatlarda Alloh taoloning huzuridagi maqbul din iymondir deyilmadi. Shuningdek, sizlarga iymonni din qilib berdim ham deyilmadi. Yana kimki iymondan boshqasini din deb bilsa yoki sizlarga iymonni din qilib berdik ham deb aytilmadi. Bundan maʼlum boʻladiki, iymonning asli qalbning maʼrifatidir va tasdiq soʻzidir. Amal esa shu ilm bilan tasdiqqa tobe, ajralmas narsadir. Banda ilm va tasdiq bilangina moʻmin boʻladi. Islom esa faqat soʻz bilan amaldir. Ilm va tasdiq islom atamasining boʻlagi emas. Shuningdek, Nabiy (s.a.v.) kechasi uyqudan turganlarida “Allohim senga taslim boʻldim va senga iymon keltirdim”, - deb duo qildilar. Koʻrinib turibdiki, iymon va islom bir-birini toʻldiruvchi soʻzlardir. Agar ular birga zikr qilinsa, iymondan botiniy ishlar, islomdan zohiriy amallar koʻzda tutiladi. Agar alohida kelsa, ikkalasidan ham bitta narsa, yaʼni zohiriy va botiniy ishlar tushuniladi. Maʼlumki ashʼariya aqidaviy taʼlimoti Imom Shofeʼiy usullari asosida vujudga kelgan. Shu jihatdan, bu masalada u zotdan qilingan rivoyatlarni keltiramiz.

Ibn Abdulbar Robiʼdan rivoyat qilinadi: “Shofeʼiyda iymon soʻz, amal va qalb bilan eʼtiqoddir. Alloh azza va jallani: “Alloh iymonlaringizni (yaʼni, iymon bilan oʻqigan namozlaringizni) zoe qilguvchi emas oyatini koʻrmadingmi deyayotganini eshitdim. Yaʼni Baytul-Maqdisga qarab oʻqigan namozlaringiz nazarda tutilib namoz iymon sifatida nomlandi. Shu jihatdan iymon soʻz amal eʼtiqoddir.[12.112] Bayoziyning rivoyatiga koʻra Shofeʼiy: “iymon soʻz va kamayib koʻpayuvchi amaldir”,- dedi. Abu Muhammad Zubayrdan qilingan rivoyatda u zotdan amallarning qaysi biri Allohning nazdida eng afzali? - deb soʻradilar. U zot esa “amallar u bilangina qabul boʻladigan narsa”,- dedilar. Oʻsha narsa nima?- dedilar. Imom bunga javoban: “Undan oʻzga iloh boʻlmagan, Allohga iymondir” - dedilar. Soʻrovchi iymon soʻz va amal yoki amalsiz soʻz ekanidan xabaring yoʻqmi? - dedi. Shofeʼiy iymon Alloh uchun boʻlgan amaldir. Soʻz esa oʻsha amalni bir qismidir dedi. Soʻrovchi menga uning tavsifini keltirganki, toki men uni tushunay dedi. Shofeʼiy iymon holatlari, darajalari va tabaqalari bor. Unda tamoman barkamol boʻlgani va nuqsoni bilan ajraluvchisi bor dedi. U esa iymon koʻpayadi va kamaydimi? - dedi. “Imom”, -ha, deb javob berdi. Soʻrovchi bunga dalil nima? - dedi. Shofeiy: “Alloh taolo iymonni odam bolalari aʼzolariga farz qildi. Aʼzolarni qismlarga boʻldi, birini boshqasidan ajratib qoʻydi. Har bir aʼzoga boshqa aʼzoga yuklatilmagan maʼlum bir vazifa yuklatilgan boʻlib, birining vazifasini boshqasi takrorlay olmaydi. Undan kishi u bilan aql yurgizadigan, tushunib, idrok etadigan qalbi bu aʼzolar qarshilik bera olmaydigan tananing boshligʻi boʻlib, buyruqni faqat uni qarashi bilangina amalga oshiriladi. Unda koʻrqadigan ikki koʻzi, eshitivchi ikki qulogʻi, ushlab tutuvchi ikki qoʻli, yuruvchi ikki oyogʻi, soʻzlovchi tiliga qalbgga yuklatilgan vazifa yuklatilmagan. Iymondan qalbgga yuklatilgan narsalar bu iqrar, maʼrifat, rozilik, Allohdan oʻzga iloh yoʻq va uning sherigi yoʻqligiga boʻlgan taslimdir.[12.112]

Ash'ariya e'tiqodiy maktabining yirik namoyondasi Imom G'azzoliy Allohga hamd-u sano, payg'ambarg asalavotlar va unga ergashib haq yo'lni mustahkam tutgan sahobalarga va salafi solihinlarga olqishlar aytadi. Ularni "La Ilaha Illalloh" so'zini ibodat darajasiga ko'tarishlariga alohida urg'u beradi. Jumladan, shunday deydi: "Ular mo'jaz ikki shahodat kalimasi o'z ichiga parvardigorning ilohligini, uning sifatlarini, fe'llarini va rasulni payg'ambar haq ekanligini sobit etishlikni o'ziga qamrab olganini yaxshi bilishardi. Shuningdek, imon asosi to'rt ruknga qurilganini va har bir rukn o'nta asos doirasida ekanligini bilishardi.

Birinchi rukn: Alloh taoloning ma'rifati va uning doirasidagi o'nta asosdir. Bular: Alloh taoloning mavjudligi, uning qadimligi, borligi va u zotning javhar ham jism ham g'araz ham emasligi, biror ma'noda biron jihatdan aloqador emasligi, muhim qaror ham topmaganligi va u zotni ko'rishi va yagona ekanligidir. Ikkinchi rukn: U zotning sifati bo'lib, o'nta asosni o'z ichiga qamrab oladi: Bu u zotning borligi tirik, biluvchi, qudratli, iroda etuvchi, eshituvchi, ko'ruvchi, gapiruvchi, hodisalarda zohir bo'lishidan pokdir. U qadimul kalom, ilm, irodadir. Uchinchi rukn: U zotning fe'llari va unga doir o'nta asos: Bu bandafe'llari Alloh taoloning yaratgan ishi bo'lib, bandalar unga kiritgan narsadir. Bu esa, Alloh taoloning irodasidir.[13.80] Inson yaratish va ijod qilish vositasi ila afzal qilingan bo'lib, Alloh taolo toatidan tashqari narsani yuklash yo'q, u zot faqat shariat bilan vojib etuvchidir. Uning payg'ambarlarni yuborish joiz bo'lib, payg'ambarimiz Muhammad (s.a.v.)ning nubuvatlari mo'jiza bilan qo'llab quvvatlangan sobitlikdir. To'rtinchi rukn: camiyat va uning doirasi yuzasidan o'nta asosdir. Yig'ish va yoyish (qiyomatni) munkar va nakir nomli farishtalarni savollarni qabr azobini, mezoni, sirot(ko'prigi)ni jannat va do'zahni yaratilganligini, imomlarning hukmlarini, sahobalarni fazilatlarini, ularni tartibiga ko'ra va imomlik shartlariga ko'ra sobit bo'lishidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Очилдиев О., Раҳимжонов Д., Муҳамедов Н. Ва бошқ. Диншунослик асослари (ўқув қўлланма). – Тошкент: ТИУ нашриёт-матбаа бирлашмаси, 2013. – 320 б.
2. Қуръони Карим. Таржима ва изоҳлар муаллифи Абдулазиз Мансур. Масъул муҳаррир: Ҳамидулла Кароматов. – Т.: Тошкент Ислom университети нашриёти, 2001. 5-сура, 3-оят.
3. Мўминов А., Йўлдошхўжаев Ҳ., Раҳимжонов Д., ва бошқ. Диншунослик. – Тошкент: Меҳнат, 2004. – 296 б.
4. Абу Ҳомид Муҳаммад Ғаззолий. "Охиратнома". – Бухоро, 1998. – Б. 8.
5. Қуръони Карим. Таржима ва изоҳлар муаллифи Абдулазиз Мансур. Масъул муҳаррир: Ҳамидулла Кароматов. – Т.: Тошкент Ислom университети нашриёти, 2001. 12-сура, 17-оят.
6. Абул Муъин ан-Насафий. Табсиратул адилла. – Байрут: "Дарул- кутубил илмийя", 1982. – 890 б.
7. Шайх Муҳаммад Содик Муҳаммад Юсуф. Сунний ақийдалар. – Тошкент: "Шарқ", 2008.- 584 б.
8. Абул Муъин ан-Насафий. Табсиратул адилла. – Байрут: "Дарул- кутубил

илмийя”, 1982. – 890 б.

9. Шайх Муҳаммад Содик Муҳаммад Юсуф. Сунний ақийдалар. – Тошкент: “Шарк”, 2008.– 584 б.

10. Аҳмад ибн Муҳаммад Шокир. Шарҳ таҳовия фил ақида ас-салафия. –Ар-Риёд. Визарат аш-шуун ал-исламия вал-авқоф, 2000. –Б. 314.

11. Имом Аби Ҳомид ибн Муҳаммад ал-Ғаззолий. Ихъёи улумид-дин Ғаззолий. Ихъёи Улумид-дин – Қоҳира. Дор ал-миср ли-ттибаъа, 1997. –Б. 154.

12. Ашъарий Абул Ҳасан Али ибн Исмоил. Ибана ан-Усули-д-дияна. Аббос Саббоҳ нашрга тайёрлаган. –Байрут: Дору-н-Нафоис нашриёти. 1994. – 110 б.

13. Ақоид матнлари. / Нашрга тайёрловчи ва таржимон: Шайх Абулазиз Мансур./ – Тошкент. Тошкент ислом университети, 2006. – 80 б.